

МАЙДАР БУРХАНЫ ДҮРСЛЭЛ МОНГОЛЫН УРЛАГТ

Доктор(Ph.D) Ц.Уранчимэг
Калифорнийн Их Сургууль, Беркли

Буддын шашины олон бурхадаас Азийн орнуудад эрт дээр үеэс нилээн түгээмэл дэлгэрсэн нь Майдар бурхан юм. Түвдөөр *byams ra*, Пали хэлээр *Metteyu* Монголоор Асрагч буюу Майдар хэмээх ирэх цагийн энэ бурханы тухай эртний Бүддийн шашины Бага Хөлгөн Теравада ба Их Хөлгөний судар бичгүүдэд дурьдсан нь олонтой.¹ Тухайлбал, Пали *Sakavatti* (*Sihanada*) судрын *Digha Nikaya* 26 дугаар бүлгэнд Бурхан багш лам нарт ном айлдах үедээ “Хүмүүс 8,000 жил наслах тэр цагт *Metteyu* хэмээх Бурхан ирнэ” хэмээн айлдсан гэдэг.²

Монголд Бурханы шашин 3 удаа дэлгэрэх үед Их Хөлгөний судар номуудаар дамжин Майдар бурханы шүтээн Монголд нэвтэрч хүчээ авсан бололтой. Бүддийн шашины нэрт эрдэмтэн ба гарамгай уран бүтээлч Анхдугаар Богд Жавзундамба хутахт Өндөр Гэгээн Занабазар (1635-1723) нь Очирдарь, Базарсад, Язгуурын 3 болон 5 бурхад гээд олон арван бүтээл туурвисан боловч зөвхөн Майдар бурханд онцгой анхаарал хандуулж Майдар бурханы баримлыг гурвантаа уралсан нь эдүгэ Чойжин Ламын музей, Гандантэгчинлин хийд ба АНУ-ийн Артур Саклерын музейд тус тус хадгалагдаж буй.

Зураг №1

/Зураг №1/.³ Энэ 3 баримал нь хоорондоо маш төстэй, Майдар бурханы залуу гуалиг бодисатва дүрээр үл ялим урагш алхаж зогсоо байдлаар дүрсэлсэн нь XI зууны Түвдийн Үй Зангийн Нартан сүмд \1093\ хадгалагдаж байсан \одоогоор үрэгдсэн\ Майдарын барималтай маш төстэй хийцтэй аж.⁴ Эдгээр баримлууд нь Балбын Невар хийц болон Эртний Энэтхэгийн Пала, Гупта хэв маягийг харуулсан хэмээн Мариллин Рий, Патрисия Бёргер ба Жил Беган гэх зэрэг урлаг судлаачид үзжээ.⁵ Нартан сүмийн Майдар нь 8 Бодисатвын нэг бөгөөд тухайн үед Түвдэд ийм дүрслэл түгээмэл байсан нь Йемар (*Ye mar*), Кянбу (*rKyang bu*) зэрэг сүмд байсан 8 Бодисатвын баримлуудаас харж болох хэдийч⁶ Бурхан багшийг дагалдсан ийм 8 Бодисатвын дүрслэл Халх Монголд үлдсэн үзмэрүүдэд харагдахгүй байна. Тиймээс Өндөр Гэгээн Занабазарын урласан Майдарын баримлыг 1657 оноос эхлэн Эрдэнэ-Зуу хийдийн Майдар эргэх ёслолд хэрэглэж байсан буюу тэр ёслолд зориулж хийсэн ч байж болох юм гэж үзэх үндэслэлтэй. Харин түүнээс хойш үеийн Майдар бурханы дүрслэл нь Халх нутагт зөвхөн суугаа байдлаар тохиолдож байгаа нь анхаарал татна.

Бурхадын хэлбэр дүрсийн талаар хураангуйлан өгүүлсэн эртний *Nispannayogāvali* ба *Sādhnamālā* зэрэг судруудад Майдар бурханы дүрслэлийн талаар дэлгэрэнгүй өгүүлдэгийн дотор “3 нигууртай, 3 мэлмийтэй, 4 мутартай”⁷ хэмээх Майдарын дүрсийг голлолсон байдаг боловч урлахуйн ухаанд аль ч газар ийм байдлаар дүрсэлсэн нь ховор тааралдана; цөөн тааралддаг жишээний нэг нь Ладак-д байдаг XI зууны Түвдийн Алчи /зураг №2/, Сумда Чүн, Мангью хэмээх сүмийн баримал⁸ бөгөөд

¹ Padmanabh S. Jaini “Stage in the Bodhisattva Career of the Tathāgata Maitreya” in Alan Sponberg and Helen Hardacre eds., *Maitreya, the Future Buddha* (Cambridge University press), 64.

² Padmanabh S. Jaini “Stage in the Bodhisattva Career of the Tathāgata Maitreya” in Alan Sponberg and Helen Hardacre, eds., *Maitreya, the Future Buddha* (1988), 54-55.

³ Артур Саклерын музейн дах Майдарын баримлыг урлаг судлаач Мариллин Рий анх нийтэлсэн ажээ. Marilyn Rhie and Robert Thurman *Wisdom and Compassion* (New York; London: Harry N. Abrams, 1991), 141.

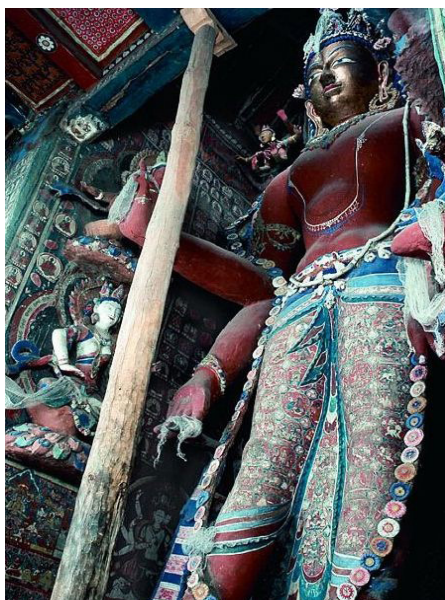
⁴ Rhie and Thurman, 45.

⁵ Patricia Berger 1995, Gilles Béguin 1993.

⁶ Roberto Vitali, *Early Temples of Central Tibet* (Serindia Publications, 1990).

⁷ Das, 17.

⁸ Christian Luczanits, *Buddhist Sculpture in Clay: Early Western Himalayan Art, late 10th to early 13th c.* (Chicago: Serindia Publications), 137-140, 164-169 and 186-187.

Зураг №2

Үй Зангийн Гяңцэ сүмийн хананы зураг юм.⁹ Монголд болон Түвдэд түгээмэл болсон зогсож буй залуу бодисатвын дүр болон сууж буй Майдар бурханы энэхүү 2 дүрсийн талаар дээр дурьдсан ном судруудад өгүүлдэггүй боловч эдгээр дүрслэлүүд урлахуй ухаанд түгээмэл болсон нь сонирхолтой.

Өндөр Гэгээнээс өмнө Түмдийн Алтан хан (1507-1582)¹⁰ Майдар бурханыг онцгойлон шүтэж Майдар Зуу хийдийг өөрийн нийслэл Хөх хотын ойролцоо байгуулсан түүхтэй. 1539-1543 онд Алтан ханы Их Байшин ордны суурь хана нь анх баригдсан тухай түүний намтарт бичигдсэн байдаг бөгөөд улмаар 1556-1557 онд Алтан хан 8 ордон, 5 цамхагийн суурийг тавьсан боловч 1559 онд Мин улсын цэргүүд бүгдийг нь шатаан устгасан аж.¹¹ Алтан ханы Их Байшин нэртэй ордон нь 1565-1567 онд бүрэн баригдан дуусаж, улмаар 1572 онд Буддын шашны сүм¹² болон өөрчлөгдсөн юм. 1606 онд энэхүү сүмд Майдар бурханы баримлыг байрлуулж Майдар хутагт Гэндэн Пэлжээжамц (dGe 'dun dpal bzang rgya mtsho 1592-1635) энд заларсан түүхтэй.¹³

Буддын шашинтай Мачан Хатан (1546-1626)¹⁴ тансаг чимэглэл бүхий Майдар бурханы баримлыг хийлгүүлжээ. Харамсалтай нь Соёлын Хувьсгалын үед энэ баримал нь үрэгдэж алга болсон хэдийч Майдар Зуу сүм нь одоо хүртэл Хөх хотын ойролцоо байсаар байна. Мөн түүнчлэн III Далай Лам Содномжамц (bsod nams rgya mtsho 1543–1588) энэ нутгаар аялах үедээ Майдар сүмд залран нэг хэсэг хугацаанд энд байрлаж байсан гэлтэй.¹⁵ 1578 онд Алтан хан Содномжамц ламтай уулзаж түүнд Далай лам нэрийг хайрлахад ламтан түүнийг Вачирай хан хэмээн өргөмжилсөн гэдэг.¹⁶

Зураг №3

Майдар Зуугийн хананы зурагнуудад Бурхан багшийн түүх, Гэлүгва ёсыг үндэслэсэн Богд Зонхав (1357–1419) болон III Далай лам Содномжамц нарын намтар түүхийг хүүрнэлийн маягтай дэлгэрэнгүй үзүүлж Майдар бурхан нь “чакравартин” хорол сэлттэй, мутраа хүрд эргүүлэх байдлаар чагжаалан дүрслэгдсэн байна.

/Зураг №3/.¹⁷

Энэ дүрслэл нь Өндөр Гэгээний бүтээсэн Майдар бурханаас өөр боловч Халх Монголд хожуу үед нилээн түгээмэл болсон Майдар бурханы дүрслэлтэй нилээн төстэй. Өндөр Гэгээнээс хойш хожуу үеийн Монголын урлагт нилээн түгээмэл болсон Майдар бурханы дүрслэлийн жишээг эдүгэ Занабазарын нэрэмжит ДУМ-д хадгалагдаж буй том хэмжээний хосгүй үнэт танка зурагнаас харагдана.

⁹ Rhie and Thurman (1991), fig. 19.

¹⁰ Altan Khan, the ruler of Tümet Mongols is the grandson of Batumöngke Dayan Khan (1470–1543).

¹¹ Charleux, Isabelle. 2013. “Deciphering the Maitreya Temple in Inner Mongolia (China): Three Chinese Comprehensive Surveys.” MS.

¹² Сүмбэ Хамбо Ишбалжирын “Эрдэнийн Мод” (‘byor’s drag bsam ljon bzang, 1748) зохиолд энэ сүмийг “Зуугийн сүм” хэмээн нэрлэсэн тухай Монголч эрдэмтэн Хайссиг дурьдсан байдаг бөгөөд энэхүү мэдээлэл нь мөн “Эрдэнийн Эрхи” сударт (37 х.) бас байдаг ажээ. Heissig 1961.

¹³ SaYang Sečen Erdene-yin tobci, fol. 85-86 in Haenisch ed. 1955.

¹⁴ Бага хаган Уран Бэйж (Бага Бэйж) буюу Мачан хаган нь Алтан ханы дараа Түмдийн баруун гарыг захирдаг байсан бөгөөд Алтан ханы ач Дайчин Эзэн Тайжийн хаган байсан байна. Тэрбээр Буддын шашинтай бөгөөд 1606 онд Майдар хутагтыг нутагтаа залж байжээ.

¹⁵ Zhang Haibin. 2010. Meidaizhao bi hua yu cai hui. Mayidar Juu-yin qan-a-yin jirug kiged budugtu jirumal. Beijing Shi: Wen wu chu ban she, ff. 20.

¹⁶ Karénina Kollmar-Paulenz, “The Third Dalai Lama Sönam Gyatso and the Fourth Dalai Lama Yönten Gyatso” in Martin Brauen ed., The Dalai Lamas: A Visual History (Ethnographic Museum of the University of Zurich/Chicago: Serindia Publications, 2005), 58.

¹⁷ Zhang Haibin. 2010. Meidaizhao bi hua yu cai hui. Mayidar Juu-yin qan-a-yin jirug kiged budugtu jirumal. Beijing Shi: Wen wu chu ban she, ff. 20.

Зураг №4

/Зураг №4/

Энэ зургийн зохиомжийг Майдар бурхан нилэнхийд эзэлсэн нь Майдар бурханы хэмжээг 88 тохой (cubits)¹⁸ өндөр, өргөнөөрөө 22, нүд, чихний өргөн нь 7 тохой хэмээн Anāgatavaṃsa сударт бичсэнийг санагдуулах мэт нүсэр.¹⁹ Майдар бурханы дүрийг ийм том хэмжээтэй хийдэг уламжлал Түвд, Монгол, Хятад гээд олон оронд бий болсон нь Банчин богдын Дашлхүнбо хийд, Бээжингийн Ёнхэгүн, Халхын Их Хүрээ зэрэг сүм хийд дахь Майдар бурханы баримлуудаас харж болох юм.

Монголын Буддын шашны хожуу үеийн дэлгэрэлтэнд Хүрээний хамба Агваанхайдав (Ngag dbang mkhas grub, 1779-1838) Майдар бурханы шүтлэгийг ихээхэн дэлгэрүүлсэн түүхтэй. Тэрбээр 17 насандаа Майдар бурханы том баримлыг зүүдэндээ харж улмаар Манба дацанд Тонвадондан (Mthong ba don ldan) Майдарын баримлыг бүтээж²⁰ улмаар 38 насандаа²¹ буюу 1816 онд 80 тохой Майдарыг бүтээснийг V Богд Жавзундамба хутагт (1815-1842) 1833 онд аравнайлсан тухай өөрийн

сумбум зохиолдоо дэлгэрэнгүй өгүүлжээ. Баримлыг байрлуулах сүмийг анх хятад хийцтэй барьсан чинь тогтохгүй хэд дахин нурсаны дараа Түвд-Монгол хийцтэй барьсан гэсэн аман яриа байдгийг Монголын нутгаар аялсан Оросын эрдэмтэн Алексей Позднеев тэмдэглэсэн байдаг.²²

Агваанцэрэн зурхайч лам Лувсанжамц ламын хамт Майдар дацангийн барилгын ажлыг луу жил²³ буюу 1820 онд эхлүүлж газрыг нь ариусган ном хурж байжээ. Барилгын ажил 2 жил Агваанхайдавын удирдлагын доор үргэлжлэн урчууд ажилчдад 7,000 лян мөнгө олгосон тухай Агваанхайдав бичсэн байдаг.²⁴

1911 онд Мэгжид Жанрайсигийн сүм баригдах хүртэл Майдар сүм нь Хүрээний хамгийн өндөр барилга байсан бөгөөд Агваанхайдавын бичиж байгаагаар эртний Энэтхэгийн уран барилгын хийцийг бас шингээсэн гэдэг нь Лхасын Зуугийн (Jokhang, VIII зуун) дотоод хийцийг санагдахуйц байсан бололтой.²⁵ Эдүгэ энэ сүм нь байхгүй болсон тул зөвхөн гэрэл зургуудаас гадна талын байдлыг нь харж болдог.

Зураг №5

/Зураг №5/ Энэ сүмийн дотор орж үзсэн Позднеевын бичиж байгаагаар 80н тохой Майдар сүмийн голд залран /Зураг №6/ эргэн тойронд нь 10,000 Аюуш бурханы жижиг баримлууд байжээ. Жавзундамба хутагт дацангийн ном хурлыг зогсолтгүй хурах ямар ч аймагт харъяалагддаггүй 20 лам томилсон гэдэг.

Модон тахиа жил буюу 1813 онд Майдарын баримлыг барих бэлтгэл ажил эхэлж улмаар Долнуурт хийхээр шийдэж Жавзундамба хутагт бэрхшээлийг арилгах ном уншсан гэнэ.²⁶ Нүсэр том учраас баримлыг 7 хэсэгт хувааж хийжээ. Гао ахлагчтай У Гай-тай²⁷ гол барималчийн

¹⁸ Cubits хэмээн нь тохойн хэмжээг хэлнэ хэмээн Das тайлбаражээ. Das, 22, note 13.

¹⁹ Das, 42, 94.

²⁰ Sh. Soninbayar “Хүрээ Хамба Номын хан Агваанхайдавын товч намтар” in Лавайн эгшиг, #3, 2009: 17, 19.

²¹ Ngag dbang mkhas grub, vol. 5, f. 520; also vol. 5, f. 111.

²² Pozdneev 1896: 93-95.

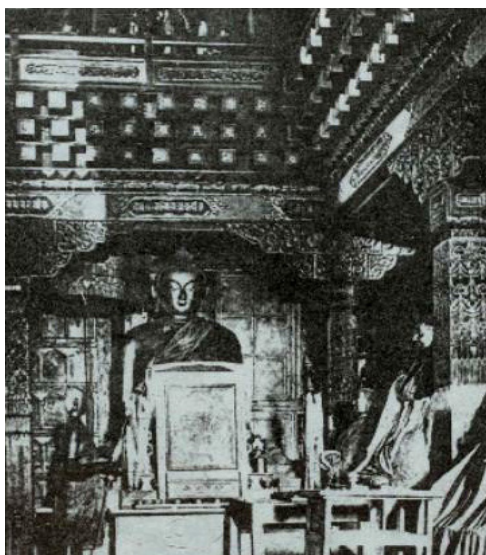
²³ Ngag dbang mkhas grub, v. 1, f. 191.

²⁴ Ngag dbang mkhas grub, v. 1, f. 191.

²⁵ Ibid. Akin to Jokhang, likely the interior had similarities with the Indian classical chaitya structure.

²⁶ Ngag dbang mkhas grub, v. 1, f. 186, 188.

²⁷ Бусад урчуудын нэрсийг Агваанхайдав “Li Qiang-tao, Wa Ti-jiang, Jiang De-ming, Li Xiao-za, Hao Wang-li, Jao, Tai, Peng, Ye, and Qiang” хэмээн дурьджээ. ibid., f. 197.

Зураг №6

удирдлаган доор 12 хятад урчууд хийсэн бөгөөд монголчууд түүнийг Аюуш түнжин хэмээн монгол нэрээр нэрлэдэг байсан гэнэ.²⁸ Эдгээр урчууд бурхан дүрийг бүтээж буйг ухамсарлан туйлын хичээнгүйлэн “хурц ухаалаг (гно ба) бөгөөд чармайлттай (brtson ‘grus che ba)” байсан тухай Агваанхайдав магтан өгүүлсэн байна.²⁹ Харин Майдарын нигуурыг монголын нэрт урчууд Түвдийн Йерба Лхари³⁰ дахь баримлын жишгээр Хүрээнд бүтээж хэрхэн биендээ таарч тохирох болдоо хэмээн санаа зовцгоож байсан чинь Долнуурт цутгасан биеийн хэсгүүдийг авчиран угсарахад томорч биетэйгээ яг цав таарсан хэмээн Агваанхайдав бичжээ.³¹ Барималыг угсран байрлуулахад нийт 55 тохой болсон байжээ.³² Эдүгэ Майдар сүм болон энэ баримлаас юу ч үлдээгүй нь тун эмгэнэлтэй бөгөөд эдүгэ Занабазарын нэрэмжит Дүрслэх Урлагийн Мүзейд хадгалагдаж буй маш том хэмжээний танга зураг дахь Майдарын дүрслэл нь Агваанхайдавын бүтээсэн барималтай хамгийн их ойр

болов уу хэмээн түүний бичсэн доорх шүлэгнээс харагдана:

Өмнийн огторгуйд арслант ширээ, лянхуан сарны дээр
Суугаа байдлыг зохиосон үл дийлдэгч Майдар
Алтан уул мэт сүр жавхлантай билэг найргийн цогоор бадарсан
Загарбардийн хааны дүр байдлаар үзэсгэлэнтэй.
Бурхан багшийг зүрхэндээ оршуулж бодь суврагыг тэргүүндээ чимсэн
Номын хүрдийг эргүүлэхийн мутраар лусын мод, цэцгэн дээр
Номын хүрдийг үрлээр цутгасны тэмдэгт.
Нигуурын хот мандал машид дэлгэрсэн бөгөөд мөшөөсөн
Таалалдаа гэрлийн өлзий билэгдсэний дотор
Язгуур үндэсний багш Богд Зонхов
Баясан мөшөөсөн нигуураа үзүүлсэн бөгөөд ив илхэн оршсон.
Гурван орны, гурван үсгийн билэгдэл Хумын гэрлээр
Төгс баясгалант орноос итгэлт багш Майдарыг урин залснаар
Чухаг дээд гурав хурсаны мөн чанартан
Миний итгэл авралын дээдэд орших болмой.³³

Майдар бурхан нь чакравартин ханы дүрээр Богд Зонховтай холбогдон ирснээр Гелүгва ёсны ноёрхолыг илтгэж буй нь энэ шүлэг, Майдар бурханы баримал болон зурган дүрслэлээс харж болох юм. Үүнээс гадна, Агваанхайдав Аюуш бурханы буман дүрийг Майдарын сүмд бүтээснээр Майдарын утга учирь урт наслахын ерөөлтэй холбож,

“...Майдар бээр тангарласан тогтоолыг юу чадахаараа тоол. Тэр цагт Майдарын таалалд “Ми” үсэгний эргэн тойронд тарнийн эрхсээр хүрээлснээс гэрэл цацраад рашаан лугаа сэлт үргэлжлэн бууснаар өөр бусад амьтан бүгдийн адистэдийг хоцроолгүй олохын зориглол лугаа сэлтийг урин бясалгаарай.”³⁴ хэмээн уриалж

Хязгааргүй орчлонгийн мөрөөс ирсэн
Сэтгэлийн орон илбийн бие зээлсэн орон үүнийг
Орхиод одохын цагт гэрлийн цацрагаар
Төгс баясгалантын түүнд магад хөтлөн соёрх.
Төрөл хийгээд төрөхүйд итгэлт багш Майдар та

²⁸ Pozdneev 1898: 61-62

²⁹ Ngag dbang mkhas grub, v. 1, f. 199.

³⁰ Ibid. Агваанхайдав Хүрээний 80 тохой Майдар бурханы нигуурыг халхын нэрт урчууд бүтээсэн гэж бичсэн боловч тодорхой нэрс дурьдсангүй нь харамсалтай.

³¹ Ibid., f. 200.

³² Ibid., f. 198.

³³ Ibid., f. 281.

³⁴ Ibid., f. 285.

Дээд хөлгөний буяны садныг бодитой зохиосны хүчээр
Бүхэн сайн явдлын эцэст хүрэх бөгөөд
Бурханы дээдийн номыг хоцроолгүй барих болтугай.

Бас бус зориулга ерөөл алин дэлгэрэнгүйг тавь. Буулган судлавал завсар үүнд цог төгөлдөр язгуур үндэсний багшаа тэргүүндээ урин залаад увидасчлан үйлд. Тэгээд цог төгөлдөр язгуур үндэсний багш хэмээх тэргүүтнээр өөрийн зүрхэнд өөрийн мөн чанар ялгал үгүй дөтөд хувааж үйлд.³⁵ гэж Агваанхайдав бүтээлээ тайлбарлан сургаал айлдан бичсэн байна. Энэ бичгүүрээс үзэхэд тэрбээр Богд Зонхов ба Майдар бурханыг “үндэс язгуур багшаа” хэмээн хэлж байгаа бөгөөд зурагнууд дээр ч гэсэн ийнхүү хамтад нь дүрсэлсэн нь энэ хоёрын холбоог илтгэсэн учиртай. Их Хүрээний Агваанхайдав хамба нь Гэлүгва ёсны 3 том хийдийн нэг болох Бэрээвэн (‘Bras sprungs) хийдийн Гоман (Sgo mang) дацанд 10 гаруй жил ном үзсэний хувьд Богд Зонховыг язгуур багшаа хэмээн дээдлэх нь ойлгомжтой.

Эртний Жинжи хэмээх сүмд Богд Зонхов Майдар бурханы эвдэрсэн баримлыг өөрийн гараар засаж сэргээсэн тул Гэлүгва ёсонд Майдар бурханыг илүүтэй шүтдэг учиртай. Тиймээс ч Агваанхайдав ийнхүү өгүүлрүн:

Бурхан багшийн шашин дор
Суртгаалын суурийн нэгэн зүйлийг үнэхээрийн сахиснаар ч
Над лугаа уулзаад гэгээрлийг олно хэмээн
Тангарагласан мэт би ч даган барьмуй

Адаглаад хуруу төдий шүтээн бүтээж
Чухаг дээд гурван шүтээнийг өчүүхэн тахиснаар ч
Миний шашин лугаа уулзаад гэгээрэх болно хэмээн
Тангараг өргөсөн мэтэд магадтай дагууан барьмуй

Үйлийн эрхээр тамд оршсон ч
Би бээр татаад туулсан бодид
Ишийг үзүүлэх болно хэмээх тангараг өргөсөн мэт
Тогтоол тарнийг үнэний хүчээр дагуулан барьмуй

Хөвгүүн сэлт ялгуусны гайхамшигтай адистэд хийгээд
Тийн цагаан шүтэн гарсан хуурмаггүй үнэн хийгээд
Ялгамжаатай Майдарын таалалыг үүсгэхийн үнэний хүчээр

Тийн ариун ерөөлийн орон энэ бүтэх болтугай³⁶ хэмээн бичиж Халх монгол орон болон Их Хүрээ хийддээ Майдар бурханыг дэлгэрүүлсэн ажээ.

НОМ ЗҮЙ

1. Blo bzang ‘Phrin las Jaya Pandita Blo bang bstan pa’i rgyal mtshan, rje btsun dam pa I [The First Jebtsundamba] in Bira, Sh., Sh. Soninbayar, D. Dashbadrakh transl., Öndör Gegeeni namtruud orshvoi [Hagiographies of Öndör Gegeen Zanabazar] (Ulaanbaatar: ShUA-iin Erdem Kompani, 1995).
2. Čagravardin Altan qaγan-u tuyuji. [History of Cakravartin Altan Khan] 1602-1607. MS. Reprinted in A. Tsanjid and Sh. Choimaa eds., Mongolyn Tuukhen survalj bichgiin tsuvral [Series of Mongolian Historical Primary Sources] (Ulaanbaatar : MUIS, MKhSS, 2006).
3. Charleux, Isabelle “Deciphering the Maitreya Temple in Inner Mongolia (China): Three Chinese Comprehensive Surveys.” Unpublished MS. 2013.
4. Das, Asha Maitreya Buddha in Literature, History, and Art (Kolkata: Punthi Pustak, 2003).
5. Erdene juu-yin teüke (History of Erdene Zuu). Reprinted, translated and annotated by A. Tsendina (Moscow: Eastern Literature Publishing RAN, 1999).
6. Fleming, Zara and J. and Shastri, Lkhagvademchig eds., Mongolian Buddhist Art: Masterpieces from Museums of Mongolia. (Chicago: Serindia Publications, 2011).
7. Françoise Aubin, Gilles Béguin et al., Trésors de Mongolie, XVIIe-XIXe siècles (Paris: Réunion

³⁵ Ibid., f. 285.

³⁶ Ibid., f. 155-165.

- des Musées nationaux, 1993).
8. Kollmar-Paulenz, Karénina “The Third Dalai Lama Sönam Gyatso and the Fourth Dalai Lama Yönten Gyatso” in Martin Brauen ed., *The Dalai Lamas: A Visual History* (Ethnographic Museum of the University of Zurich/Chicago: Serindia Publications, 2005).
 9. Luczanits, Christian *Buddhist Sculpture in Clay: Early Western Himalayan Art, late 10th to early 13th c.* (Chicago: Serindia Publications, 2004).
 10. Ngag dbang mkhas grub, khu re chen mor bzhengs pa'i byams pa'i sku brnyan gyi dkar chag dad pa'i bzhin ras gsal bar byed pa'i nor bu'i me long [The Mirror of Treasures in Purifying the Substance of Faith—a Registry of the Maitreya statue in Ikh Khüree] in *Collected works, TBRC, LC # 72908334, volume 1, folios 175-273.*
 11. Ngag dbang mkhas grub, byams pa'i dam bca'i gzungs bzla tshul [On the mode of dedication in recitation Maitreya's Dhāraṇī] in *Collected works, TBRC, LC # 72908334, volume 1, folios 281-285.*
 12. Ngag dbang mkhas grub, 'jig rten kun gyi skyabs gcig rgyal ba byams pa mgon po la bstod cinggsol ba 'debs pa dga' ldan zhing gi sgo 'byed [Devotional verse to the single refuge of the entire world, the protector Maitreya and the opening gate into Tuṣita Heaven] in *Collected works, TBRC, LC # 72908334, volume 5, folios 99-111.*
 13. Patricia Berger and Terese Bartholomew *Mongolia: The Legacy of Chinggis Khan* (London; New York, N.Y.: Thames and Hudson 1995).
 14. Pozdneev, Aleksei *Mongolia i Mongoly* [Mongolia and Mongols] (S.-Peterburg, Tipografia Imperatorskoï akademii nauk, 1896-1898).
 15. Rhie, Marilyn and Robert Thurman eds., *Wisdom, and Compassion* (New York; London: Harry N. Abrams, 1991).
 16. Sayang Sečen Erdene-yin tobci in Haenisch ed. *Eine Urga-Handschrift Des Mongolischen Geschichtswerks Von Secen Sagang, Alias Sanang Secen* (Berlin: Akademie-Verlag, 1955).
 17. Sayang Sečen Erdeni-yin tobči. *Kökeöndör γарγүүлэн тэйлбурилба* (Beijing: Mongγol тулγур бичиг-үн чубурал, 1987)
 18. Soninbayar Sh., “Khüree Khamba Nomun Khan Agwaankhaidavin товч намтар” (“A Short Biography of Khüree Khamba (mkhan po) Nomun Khan Agwaankhadav”). *Lavain Egshig, No. 3, 2009.*
 19. Sponberg, Alan and Helen Hardacre, eds., *Maitreya, the Future Buddha* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1988).
 20. Vitali Roberto, *Early Temples of Central Tibet.* (London: Serindia Publications, 1990).
 21. Walther Heissig **Mongolische Handschriften, Blockdrucke, Landkarten. Unter Mitarbeit von Klaus Sagaster.** (Wiesbaden, Steiner 1961).
 22. Zhang Haibin, Meidaizhao bi hua yu cai hui. *Mayidar Juu-yin qan-a-yin jirug kiged budugtu jirumal.* (Beijing Shi: Wen wu chu ban she, 2010).

ABSTRACT

The article discusses images and forms of Maitreya in Mongolian art from the 17th century until 19th c. It poses a question about two forms of Maitreya that became widespread in Mongolia and Tibet as these two forms are not mentioned in the main corpus of Niṣpannayogāvali and Sādhanaṃālā texts. Textual sources of Maitreya's forms can be seen in Western Tibet (currently Ladakh) and Gyantse, but the majority of Maitreya depictions show the deity as a standing youthful Bodhisattva or a seated Buddha as a cakravartin. The article discusses Maitreya Temple near Huhhot, Inner Mongolia, the home of early dedication to Maitreya among the Mongols. Then the article discusses Maitreya Temple and a monumental Maitreya statue built by Ikh Khüree's abbot Agwaankhaidav. The article also includes experts from Agwaankhaidav's texts on Maitreya. The article argues that the Gelug brought a particular worship of Maitreya as cakravartin following Tsongkhapa's personal association with Maitreya in Dzingji.